

W poetyckim „imaginarium” Wacława Potockiego



Scenariusz audiobooka

W poetyckim „imaginarium” Wacława Potockiego



Ogród, ale nie plewiony...

Scenariusz opracowała
Urszula Tom
przy współpracy Andrzeja Borkowskiego

Laboratorium Literatury IKRiBL
Siedlce 2024

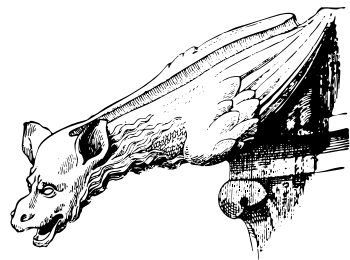
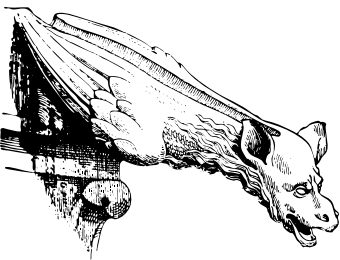
Wydawca: Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich
im. Franciszka Karpińskiego. Stowarzyszenie
Ul. M. Asłanowicza 2, lok. 2
08-110 Siedlce
ikribl.com

Materiał graficzny w publikacji
pochodzi z domeny publicznej (wiki. org. oraz pixabay)

Skład, łamanie, projekt okładki: Wiktoria Świętuchowska

ISBN: 978-83-68206-21-0

Scenariusz jest inspirowany książką Andrzeja Borkowskiego pt. *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego: „Ogród nie plewiony”* (Siedlce 2011). Teksty źródłowe podawane są według edycji W. Potocki, *Ogród fraszek*, oprac. A. Brückner, Lwów 1907, t. I-II. Na potrzeby nagrania wprowadzono zmiany uwspółcześniające teksty.



Spis treści

Wstęp	9
Ogród, ale nie plewiony	13
Faryna	15
Microcosmos, po polsku, człowiek mały świat	17
Człowiek do księgi	21
Ogień we śnie wesele znaczy	22
Bibliografia	24

Wstęp

Wacław Potocki (ok. 1621 – 1696) to wybitny poeta polskiego baroku, którego twórczość zachęca do tworzenia różnorodnych projektów kulturalno-artystycznych. Trudno jednak rozeznaczyć się szerzej w dorobku tej miary twórcy bez opracowań ściśle naukowych, mogących zainspirować do tego rodzaju działań. Mowa o książce naukowej Andrzeja Borkowskiego pt. *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego: „Ogród nie plewiony”* (Siedlce, tutajteraz, Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu, IFPiLS UPH, 2011), będącej frapującą analizą i interpretacją tekstów podgórskiego poety, ukazującą rozległe przestrzenie jego niezwyklej imaginacji.

Przygotowując scenariusz oparto się na dwóch częściach wskazanej powyżej publikacji: cz. I: *Narracje symboliczne* (rozdział 6: W kręgu naoczności, podrozdział *Faryna*), cz. II: *Topika Potockiego: tradycje, innowacje, język symboliczny*; rozdział 1: *Symbolika księgi* – podrozdział: *Człowiek to księga*; rozdział 2: *Człowiek jako mikrokosmos* – podrozdział: *Człowiek mały świat w „Ogrodzie”* oraz rozdział 3: *Topika teatralna* – podrozdział: *Świat teatrem w „Ogrodzie”*). Z każdej części wybrano tekst, będący istotną częścią składową scenariusza, a więc: *Faryna* (Borkowski 2011, s. 101-107; s. 170-171), *Człowiek do księgi* (s. 125-128), *Microcosmos, po polsku, człowiek mały świat* (s. 151-157)¹.

Stworzenie planu audiobooka nie byłoby możliwe bez pogłębionego zrozumienia wybranych wierszy barokowego poety, co umożliwiło rzeczowne opracowanie Andrzeja Borkowskiego, oraz przekonania, że projekt ten będzie zachęcać do poszerzania zainteresowań słuchaczy oraz czytelników, chcących odnajdywać na pograniczach nauki i kultury nie tylko wiedzę o dziejach i znaczeniu rodzimego piśmiennictwa, ale też czerpać przyjemność z jego reinterpretacji.

¹ Teksty źródłowe podawane są według edycji W. Potocki, *Ogród fraszek*, oprac. A. Brückner, Lwów 1907, t. I-II. Na potrzeby nagrania wprowadzono zmiany uwspółcześniające teksty, uwzględniając rozwiązania zastosowane w monografii Andrzeja Borkowskiego *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego: „Ogród nie plewiony”* (Siedlce 2011).

Widowisko w świetle utworu [„Faryny”, przyp. red.] ma charakter tragicomiczny, a bohaterowie utworu są jedynie pewnymi ilustracjami, które służą pouczeniu czytelnika. Przedstawione wydarzenia odsyłają do głębszej prawdy o rzeczywistości doczesnej. Podmiot mówiący zaakcentował fakt, że w życiu ludzkim działają analogiczne prawidłowości jak w tytułowej grze, chodzi tu zwłaszcza o sferę duchową człowieka [...] w perspektywie nieuchronnego kresu. Medytujący bohater podkreślił, że w kontekście wieczności ryzyko moralne, które ponosi jednostka ludzka, jest nierównie większe niż wygrana; rozmyślający wiele uwagi poświęcił też rzeczom ostatecznym, szczególnie piekłu (Borkowski, s. 171).

Potocki konsekwentnie idzie tropem tej koncepcji, co poświadczają pierwsze wersy utworu [„Człowiek do księgi”, przyp. red.] – człowiek jawi się jako mała książeczka czytana przez Stwórcę. Cała znaczeniowa architektura tej symbolizacji zakorzeniona jest w szerokim kontekście biblijnym, gdzie Bóg (Sprawiedliwy Sędzia) zna wszystkie czyny człowieka. Księga symbolizuje tu przestrzeń wewnętrzną jednostki, którą cechuje skrytość, niejawność, ponadto wyobrażenie i przedstawienie tego, co duchowe nabiera w utworze realistycznego zabarwienia (Borkowski, s. 125).

Podmiot mówiący wyraził wątpliwość (por. wiersz „Microcosmos, po polsku, mały świat”, przyp. red.), co do słuszności takiego porównania, wykazując słabość tej analogii: człowiek i świat mają się tak do siebie, jak pektorał (mały zegarek) i zegar na wieży. Stwierdził, że podobnie ma się z porównaniem Behemota (w wierszu „Behemona”) z molem (drobnym motylem), a także, niszczonej przez morze ziemi, z drobiną maku. Jednak w dalszych fragmentach utworu podkreślona została przez podmiot mówiący jedynie pozorna nielogiczność owej myśli, który podziwiał przy tym pracę Stwórcy, niezwykle kunsztownie konstruującego swe dzieło (Borkowski, s. 151).

W scenariuszu zamieszczono też ryciny, które wykraczają już poza epokę baroku. Pokazują one jednak „długie trwanie” pewnych wyobrażeń o rzeczach ostatecznych, wyrastających przede wszystkim z podglebia biblijnego. Mamy nadzieję, iż publikacja w jej wersji pisanej oraz audio przyczyni się do popularyzacji poezji polskiej XVII w.

Od wydawcy

1. Ogród, ale nie plewiony....

Ogród, ale nie plewiony,
Bróg, ale co snop² to innego zboża,
Kram rozlicznego gatunku
na cóż chwalić?

W ogrodzie pełno chwastu, gdzie pokrzywa sparza;
W brogu znajdziesz plugastwa, gdzie matonóg zawróci w głowie:
W kramie szpilek, którymi można się zakłuć, zwierciadeł,
w których się przejrzyć możesz między towarem na poły.

Rzeczy, powieście, przygody, podobieństwa,
przykłady,
które, jeśli nie były, być mogły w obojej płci,
w różnych stanach i wieku
żywota ludzkiego

Tudzież
ethica do cnoty, moralia do obyczajów,
sacra do nauki, seria do przestrogi wiodące
ludzi poważnych i uważnych.

Festiva, ludicra, satyrica, salsa, aluzje z imion,
przezwoisk, urzędów i temperamentów różnych,
krom zgorszenia cnotliwego człeka,
bo czystemu wszystkie rzeczy są czyste,
próżnujących zabawiające ludzi;

² W edycji z 1907 r. „krok”; „snop” podajemy za edycją Leszka Kukulskiego (W. Potocki, *Dzieła*, t. II, 1987). Na potrzeby scenariusza skorygowano lub dodano wyrazy uwspółcześniające wybrane wiersze podgórskiego poety. Ponadto poszczególne utwory zostały posegmentowane czy też rozbite na mniejsze części, by umożliwić ich swobodną i głośną lekturę.

Są i żarty
z podufałymi bez sarkazmów przyjaciół,
choć
I w róży, i w lilii, i w wonnym krokosie,
Gdzie pszczoła o miód, łatwo o truciznę osie.
Acz tamta i z pokrzywy, i z kolącej szczotki
Kędy ta żądło ostrzy, wysysa miód słodki.

2. Faryna

Siedziałem przy farynie, kędy na kształt sieczki

Wyjmowano z zawartej szuflady karteczki.

I nie tak się on kuglarz z swego cieszy zysku,

Jako ja z głupich ludzi fortuny igrzysku.

Przyszedeł bogaty, stracił tysiąc, drugi, trzeci,

Wygrał grzebyczek albo zwierciadło dla dzieci.

Trąbią trębacz a ów tylko się nie puka

Od gniewu, nowych kartek z większym kosztem szuka.

Póty go afekt, póty apetyt uwodzi,

Póki pieniędzy; potem ze wstydem odchodzi.

Był ten, co suknię sprzedał i ledwie nie nagi

Szedł od faryny, wzięwszy na ramię biesagi.

Idąc biedna kucharka z konewką po wodę,

Szóstak miała, szóstak też dała na swą szkodę.

Aż na co pan wielmożny trzy tysiące stracił,

W to onę w jeden moment czasu ubogacił.

Śmiałem się niesłychanie i dziwował razem,

W oczach świat i fortunę mający obrazem.

Na cóż się człek ogląda, czegoż nie odważy

Jeśli mu się doczesnych honorów zabaży,

Władze, sławy, bogactwa? W też go sidła wpądzą

I pomsty i miłości nieskrócona żądza.

Straci cnotę, mało to; niebo, i to mało

U niego; żywot, zdrowie, substancją, ciało

Straci a nic nie weźmie; trafi w to fortuna;

Kęs Adam wyniósł z raju baraniego runa!

A jemu, żeby w piekle ogorzało, ta go

Pewnie z świata do niego zaprowadzi nago.

Drugi, acz przy żywocie zostanie i zdrowiu,
Ale cnotę straciwszy, kufliczek z ołowiu
Wygra, stąd się odyma, trąbią mu trębacz,
Że ma górę nad tego, co straciszwy płacze.
A długoż onej pompy? Póki i kuflika,
A skoro ostatniego dopije kwartnika,
W toż się piekło z fortuny dostanie cedułą
I wespół z ołowianą roztopi ampułką,
Albo, jako tu wino, będzie nią pił siarki.
Takie, takie z tym światem przyszłego frymarki.

Ten co inszego robiąc, szóstak tylko rzuci,
Aż mu biali na wieży zapieją koguci,
Aż sława, aż honory, aż mu wszystko lezie
Szczęście, równe we złocie jako i w żelazie.

Większą powiem: śpi drugi, nie da i szóstaka –
Nie we wszystkimże przebóg fortuna jednaka?
I rozumie, że we śnie etiopska mrówka
Złoto mu, nie na jawie, sypie do wezgłówek.

A o niebie kto myśli? Nikt. Alboż to nie wiecie,
Że go nie ma fortuna na swojej wendecie?
Któż tu gospodarz? Diabeł; ona gospodynią;
Obszerny świat warsztatem i tych kartek skrzynią.
Gdzie niebo? Aż po śmierci. Co tu widzą oczy,
Do tego zmysł, do tego apetyt ochoczy.

3. Microcosmos, po polsku, człowiek mały świat

Czemu Grecy człowieka małym światem zową?

Bo wzięwszy pod uwagę strukturę światową,
Takie ma z ludzkim w sobie podobieństwo ciałem,
Jako zegar na wieży z drobnym pektorałem.

Podobieństwo to tylko, choćby kto chciał mole
Z Behemotem stosować, temu nie wydole.
W ostatku choćbyś ziemię, co ją morze łomie
Na cząstki, z makiem równał, podobieństwo chromie

I to kunszt ręki Boskiej, do tej odrobiny
Ułożyć sztuki świata wielkiego maszyny.
Ktoś Homerowe księgi przepisał tak drobno,
Choć i ja, i nikt tego nie widział podobno,
Na które niemałego trzeba było miechu,
Że je zamknął w laskowym, prawda-li, orzechu.

Co żywo się dziwuje; tego nie uważa,
Że Bóg wielki świat w człeku tak małym wyraża.
Wszystkich planet własności i niebieskie kręgi,
Wszystkie żywioły, całe przyrodzenia księgi,
Co w swym niebo zawiera empirejskie cyrku,
Na tak szczupłym i drobnym spisawszy papierku.
Nie w orzechu, lecz ziarnka śmiertelnego łusce,
Wszystko to zawarł w ciała człowieczego puszcze.

Jako niebo od ziemi wzniesione wysoko,
Jedne słoneczne, drugie miesięczne ma oko,
Tak też i głowa nasza ma w czele dwie oczy,
Prawe z lewem, którymi swe ciało widoczy.

Bóg w niebie, a tu rozum, część władzy Bożej,
Co najwyżej od ziemi przybytek założy.
Z nieba grzmoty, pioruny i grady, co kłosy
Tłuką, z nieba potrzebne deszcze, ciepłe rosy.

Tak gdy od serca wichur żądze w głowę dmuchnie
Łży, kłopot, biedy, szkody, często śmierć wybuchnie.
Ale kogo światowe rzeczy nie uniosą,
Rozum rządzi, zakwitną jego rzeczy z rosą.

Bez przestanku pogoda, nic jej nie przeszkodzi,
Kędy powolne serce za rozumem chodzi;
Nie ciągnie głowa z niego, jako słońce czasem
Z ziemi zły wapor, który z okrutnym hałasem
Znowu się do niej wraca a im dłużej zbiera,
Tym gorsze, bowiem nagłe, furię wywiera.

Głowa niebem, w niej rozum człowiekowi jest panem.
Stąd, którą ma nad zwierzem dzikiem i chowanem,
Mowa, śmiech i płacz; albo których w szkołach szuka
Z młodości, pamięć, dowcip, zawisła nauka.

Kiedy Bóg świat w tej dobie, w której jest, stanowi,
Nad wszystkimi sferami miejsce dał ogniowi.
Największe od całego ciała ciepło w głowie;
Każdy pijany tego najlepiej się dowie:
Kiedy ognia do ognia złym doda szafunkiem,
Wszystek trzeźwy, pijana sama głowa trunkiem.

Samej głowie wesoło, bo żołądek stęka,
Noga stać, do gęby nie może donieść ręka.
Nie dziw, że wierni słudzy pochlebują panu
I nie przyjdą do siebie aż jutro po ranu.

Powietrze, które wszystkie rzeczy żywe biera,
Pod najwyższą ognistą ma mieszkanie sferą;
O ziemię się opiera; począwszy od gardła
W piersiach ludzkich opatrzna nauka zawarła.

Serdeczne błony między ziemią, między wodą:
Ziemia brzuch, woda nogi, granice swe wiodą,
Kędy ten wiatr, który w nas wchodzi dla oddechu,
Z płuc jak z Eolowego wraca parą miechu.

Dalej ziemia i woda; ten rzeczy porządek:
Ziemią wnętrzości człecze: najpierw żołądek;
Bo jako ziemia trawi i w się to obraca,
Czego dopadnie, nazad chyba gwałtem wraca,
Ale zaś materię lepsze z tego daje:
Drzewa, zboża i które mamy urodzaje,
Tak żołądek strawiwszy, cokolwiek weń włoży,
Z chleba, z mięsa, z jarzyny i z wina krew mnoży.
Która, jako cały świat w wielkim pływa morzu,
Tak oblewa dokoła ciało po zaskorzu.

Wodzie obydwie nogi należą bez chyby,
Bo się same zmaczają, gdy kto łowi ryby:
Bo z dawnego wieku głębiej nikt nie brodzi.
Jeśli gdzie było trzeba, zażywano łodzi.

Pływa ten świat na morzu; noszą nogi ciało
Tam, kędy rozumowi często się nie zdało.
Cóż za dziw, że go topią? Jako też przed laty
Gdy na przekór Bogu płyną, topi woda światy.

Tym różny od wielkiego mały świat, nic więcej:
Wielkiemu dochodzi lat blisko sześć tysięcy
A w małych w jednym roku, ba w dniu, ba w godzinie,
W jednej nawet minucie, co wiedzieć co ginie.
Tylko że raz zginąwszy więcej się nie dźwignie
Wielki a małe ziemia w dzień sądny wyrzynie.



(William Blake, *Behemot i Lewiatan*, wiki.org)

4. Człowiek do księgi

Cóż jest człek? mniejsza księga przed Bogiem otwarta,
Gdzie co godzina to wiersz, a co rok to karta;
Pisarzem jego własne sumienie, co w którym
Źle dobrze-li uczynił, toż będzie lektorem.

Temu ją Bóg w dzień sądu swego czytać każe.
To straszna, że jeden grzech wszystkie cnoty zmaże.
Gorsza, że nie uczynki tylko, ale myśli
Nawet i słowa próżne ten registrant kryśli.

I zaraz je zaświadczy; żeby w zapomnienie
Nie poszły, nasze będzie świadczyło sumienie.
Nie wie człek, że w swym sercu zamiast gospodarza
Nosi świadka, lektora oraz i pisarza.

Jakoż mu żyć ostrożnie, jako trzeba czule,
Bo łatwiej niż sumienia, ustrzec się koszule.
Nagi był Adam z Ewą, w raju, wždy ich wyda,
Że więcej grzech niżeli nagość ciała wstyda.

Nie będzie się nikt wstydził wstawszy z grobu goły,
Widząc Pana Jezusa i Jego anioły.
Nie będzie szukał, żeby ścierw okrył łoktuszą,
Bardziej go to zawstydzi, jeśli nagi duszą.

Spuści oczy, radby się w ziemię zagrzebł znowu;
Kto ma czyste sumienie, jakby z złotogłowu
Szatę obłókł, choć także wyjdzie ciałem goło,
Będzie patrzył do góry na Boga wesoło.
Nie mogą ludzie uwierzyć, że każdego na tę,
Przyoblókłszy Chrystusa Pana, stanie szatę.

5. Ogień we śnie wesele znaczy

Kto ogień widzi przez sen, niech na jawi kładzie,
Być gdzie na dobrej myśli, albo na biesiadzie.

Snem wszystkie ludzkie sprawy mogę nazwać śmieie,
Cóż dobrą myśl, biesiadę i świeckie wesele?

Dlatego, kto się często takimi sny bawi,
Niech piekielnego ognia boi się na jawi.

Zwyczajnie wszystkie sny ludzkie chodzą kołem:
Ogień w łóżku widzimy, wyśnił się za stołem.

Patrz, żebyś zza stoła po śmierci nie gorzał,
Gdzie diabeł miasto wina będzie w smole norzał.

Bibliografia

1. Źródła

- W. Potocki, *Ogród fraszek*, oprac. A. Brückner, Lwów 1907, t. I-II.
- W. Potocki, *Dzieła*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1987, t. I-III.

2. Opracowania

- A. Borkowski, *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego: „Ogród nie plewiony”*, Siedlce 2011.

[...] do *Ogrodu nie plewionego*, zbioru liczącego około 2 tys. utworów, zróżnicowanych gatunkowo, tematycznie, pod względem form podawczych, można wchodzić różnymi furtkami, aby go dogłębnie poznać. Andrzej Borkowski wchodzi dziś przez furtkę wyobraźni symbolicznej Potockiego i uwagę kieruje na dwie „grzędy”: narracje symboliczne i łopik z jej tradycjami, innowacjami i językiem symbolicznym.

Z recenzji prof. dr hab. Krystyny Stasińczak

Andrzej Borkowski adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej i Lingwistyki Słosowanej Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Jest historykiem literatury, edytorem, krytykiem literackim. Zajmuje się zwłaszcza okresem staropolskim oraz literaturą napowową.

ISBN 978-63-932871-3-2
ISBN 978-63-97945-45-2



Andrzej Borkowski IMAGINARIUM SYMBOLICZNE WACŁAWA POTOCKIEGO

Andrzej Borkowski

IMAGINARIUM
SYMBOLICZNE
WACŁAWA POTOCKIEGO



OGRÓD NIE PLEWIONY





(Potop świata, 1886, rycinia ze schrobenhausenowskiego warsztatu Carla Poellatha)



(Kain i Abel, 1886, rycinia ze schrobenhausenowskiego warsztatu Carla Poellatha)



(Wieża Babel, 1886, rycinia ze schrobenhausenowskiego warsztatu Carla Poellatha)



(Potępienie, 1886, rycinia ze schrobenhausenowskiego warsztatu Carla Poellatha)

